

# ШЫН

СЭКП Тыва обкомунун, Тыва АССР-ниң Дээди Сөвединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 251 (9628) 1974 чылдың, октябрь 25, пятница 1925 чылда үндүзлөттүгөв Өртөө 2 көп.

## ПОЛИТӨӨРЕДИЛГЕГЕ ПАРТИЙКИ УДУРТУЛГА

Ажылчы чоннарым марксисч-ленинчи үзөл-бодалга, бедик жорал-политикти шыыраарга кижиздериниң, идеолоттуг ажылдык дөңсөөн болгаш дээштин бедиктериниң айтыргыларынче коммунист партия доктаамал кичээлгеин салып келген. Ол дугайың СЭКП Төп Комитетиниң чоотка чаа хүдээп алганы «Идеология кадрларын шыып алыр болгаш кижиздер талазы-биле Белоруссияның партия организациязының ажылдың дугайында» доктаалында база катан мынчаар айткан:

«Коммунист тургузуушкунуң амгы үе-чалазында социал-хогжуде дүргөдө, экономика тургузуушкунуң кемчээдери улаткаш, ажыл-агыйың удурутуп башкарының сайыраңгай аргаларын ажылаарың шыылап боттанып, совет кижилерниң эртем-билини, культуразы шыыпкын өзүп турда, делегейге кожа-хөлбээ догунашкын принциптери башкы-каттыкын, идеология демисеи улам калбарып, нарымаан турда, идеология ажылдың ужуру-дузаны, өлчө бүгү партияның салыр кичээлгеи хемчээл чок улагамн турар.

Марксисч-ленинчи өөредилге партияның идеолоттуг ажыла-туруулазының көз кезээ болганда, өлчө партия организациязы чутула кичээлгеин утландырган турар ужурауг дээрин ух доктаалда онсаал айткан.

Марксизм-ленинчи классиктериниң ажылаарын, партияның XXIV съездинин болгаш даразында болулаан Пленумарның материалдарын, СЭКП-ниң иштиң болгаш дагыгы политказымың айтыргыларын амдырал-биле, коммунист тургузуушкунуң практиказы-биле ханы холбаалыг өөренири — коммунисттериниң болгаш келжүгү эвестериниң марксисч-ленинчи өөредилгениң кол негелдери ол.

1974—1975 өөредилге чылы болза партияның XXIV съездиниң шиктирлерин болгаш беш чылдың тодаралыкчы дөрткү чылдың планын онсаалдарын база социалист хүдээлгелерин хуусаа бетинде хүдээлр дээш коммунисттерин, республиканың бүгү ажыл-ишчилериниң күженишкенин хүш-ажылдың көдүрүшкүнүң байдалың, мурундагы чылдарга бодалга, бедик органиастыг дөңсөөгө эгелээр. Барык бүгү райкомарның болгаш Кызыл хооромунуң, партиякомарның харымсалгагы ажылдакчылар политкаларынның баштайгы кичээлдеринге олурдушканар.

Марксисч-ленинчи өөредилге систематың чаа өөредилге чылдың баштайгы кижиздери СЭКП Төп Комитетиниң Чингиз секретары эш Л. И. Брежневтиң Москва хоорайның Бауман согууда олуртуунуң согуучуларының мурнуңа чуталып өөренири-биле эгелээр.

СЭКП-ниң Бин-Хем, Каа-Хем, Тес-Хем райкомнары, «Тыва кобальт комбинаты» парткому, «Мурнакчы», «Кызыл тулк» колхозтарын парткомнары өөредилге чылдың эки белеткелде чорудуп, пропагандаларын семинарын чогуур үезинде органиастап эрттирген, пропагандаларың эргежок чутула теоретикти билгилерин, методикти сүмелерин, республика, районнарның ажыл-агый, культура тургузуушкунуң чутула айтыргыларын, делегей байдалың талазы-биле делегергеи информацияларын берген.

Республиканың партия өөредилгениң систематыңга бо өөредилге чылдың 283 эге политикти, марксизм-ленинчи үндүзисини өөренир 297 школаары, теоретикти 212 семинарлар болгаш марксизм-ленинчи бир келжээни үндүрүшкү ажалдап эгелээр. Мында нитизи-биле 21805 амдыкчылар хаара туттуңнар. Ол амдыкчыларның барык 90 ажык хуузу коммунисттер. Он аңгыда экономикти өөредилгениң массалыг хажирлеринде 901 школаар болгаш теоретик семинарларда чэрбин муң хере дыпнакчылар өөренип кирген.

Өөредилге программатында болгаш планында «СЭКП-ниң иштиң болгаш даштыкы политикамың айтыргылар», «Социализм болгаш хүш-ажыл» дээш иштиң чак курстар немешчиле-биле экономиктиң школаарының, коммунист хүш-ажыл школадарының салы элери өскөн.

Өөредилге чылдың бедик мергелдиги, теория болгаш методика талазы-биле чештелген 2124 пропагандалар ажалдап турар. Оларның хой кезин чагы үеде СЭКП обкомунун Политикти чырымының бажының болгаш партия райкомарының органиастап эрттиргени семинарларга боттарымың билг-мергелдиң бедиктерин.

Билчээлжок политиктиң база экономикти өөредилге систематыңга чаа өөредилге чылдың четелээжинде база белеткелде четестер болган чедир кылдымчаан ажалдар ам-даа бар. Чамдык партия организацияларын, ажыл-агый удуручуларынның талазында амдыкчы чонун политикти болган экономикти өөредилгениң ужуру-дузаның чутулаан көрбөс, өөренириң таарымчалыг байдалды чогуур үезинде тургуспас чүдүдөр бар болуп артышкан. Ылангыч Кызыл-Мажаалык «Сельхозтехника» салбырында, Хаңагайты суурда тууду-септеге участогунда школаарың баштайгы кичээлдери амдыкчылар чамбылдан октябрь 1-де болбайн, соңгаараттыңнар. Бо дээрге партия эге организацияларынның политикти өөредилгеге кошкак кичээлгеи салып турарының тодаргай херечиси-дир.

Билчээлж республиканың партия организацияларынның мурнуда соруга бола, идеология кадрларын шыып болгаш кижиздер талазы-биле Белоруссияның партия организациязының ажылдың дугайында СЭКП Төп Комитетиниң доктаалын удурутуга болдуруган, марксисч-ленинчи өөредилгениң идея-теоретикти дөңсөөн беадыр, өөредилгени коммунист тургузуушкунуң тодаргай соругдары-биле сырды холбар, ажылчы чонун кижиздериңизге оң дээштин чедип алыр дээш партияң удурутуганы улам күштелдирер хере.

Көз-ла чүвө-өөредилгениң шыыры, оң идея-политикти дөңсөө. Партия организациялары политикти, экономикти өөредилгениң бүт-ле хажирлеринге кичээл бүрүзүңүң бедик дөңсөөгө эртик турарын чедип алыр ужурауг. Ол иштиң өөренириң таарымчалыг байдалды тургузуп, пропагандалар дөңсөөгө амдыкчылардан негелдени доктаамал беадыр.

Коммунисттериниң идеяң дадыгышымы бола, партия хүрээлениң дайычы арга-шүнүзүн беадырларның чутула кезин болуп дээрин утлаша чогуур.

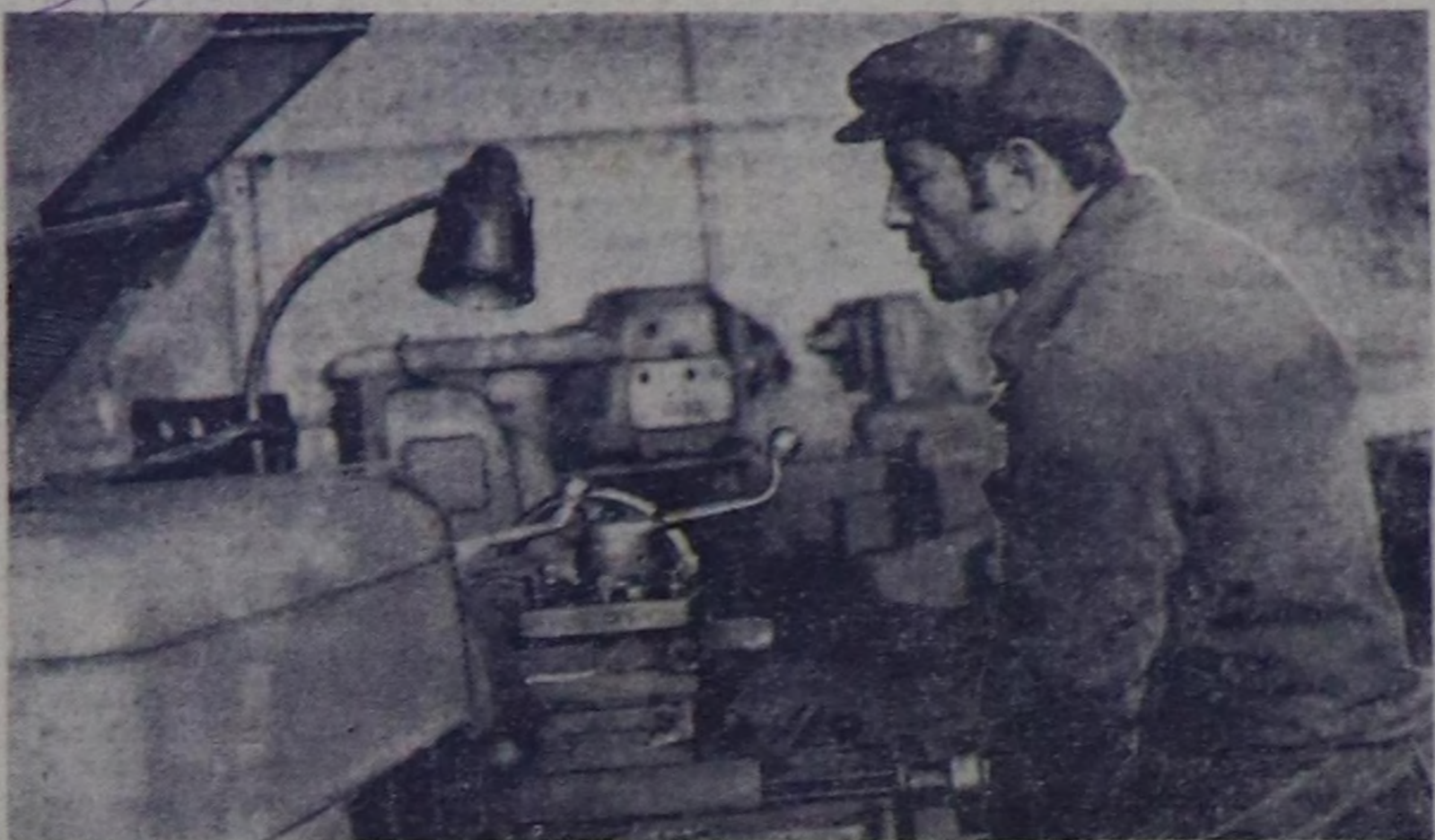
## ОКТАБРЬГА УТКУШТУР ЧАРЫШТЫҢ МУРНАКЧЫЛАРЫ

Каа-Хем хөмүр-даш разрезиниң коллективни тоску беш чыл планының тодаралыкчы дөрткү чылдың планын хуусаа бетинде күөсөдир дээш хүш-ажылчы шыыпкын тем-ниниң ажыдап турар. Эрткен төс айларын бүдүрүлге планын хөмүр-дашчылар бүгү дөрткүлүк талазы-биле ажык күөсөткен. Эрткен чылдың ол үези-биле дензэрге, хөмүр-даш тывыжының ишти хемчээл база оранчок өскөн.

Бүдүрүлге планының ажык күөсөлдөи күш-ажылдың бүдүрүчүлүгү бедиктериниң ачыында чедип алдыңнар. Экскаваторлар, «БелАЗ» автомашиналар, өрүмнээр станоктар болгаш даг ажылдарында быжыгалаан техниканың өскө-даа хажирлери анаа турушкун чок ажылдаан.

Бо чылдың планың онсаалдарын хуусаа бетинде күөсөдир болгаш Октябрьниң социалист Улуг революцияның 57 чыл болур оюнга төрө-лөптү ужуражыр дээш социалист чарыш разрезин көр-лөткөндө калбарган.

Даг өрүмнээр станоктун ма-



Иштиң Николай Андрианов октябрьда алган планын хуусаа бетинде күөсөткөн. Разрезте түс-түс кижиздер аразында калбарган социалист чарыштын мурнуку одурууда чоруп турар.

Коммунист күш-ажылдың шыыпкычы Николай Валов — Каа-Хем хөмүр-даш разрезинде бедик мергелдиг төкөр. (Ол чалаачыларын кириген чарыштарын өй-шаанда күөсө-

лөп, бедик бүдүрүчүлүгү ажылдап турар. А. МОНГУШ. ЧУРУНТА: тонар А. ПАЛОВ ажыл үезинде. АВТОРУНУң ФОТОГАРЫ.



### ТУРАН ФЕРМАЗЫНДА

«Кызыл таралыч» совхозтун Туран сүт-бараан фермазының коллективинде ажыл-ыңа кызылчак салгычылар эвээш өвөс. Оларның чамдык кырашты аттары бо: Тамара Матина, Александра Кочкина (каймы-даа коммунист), Галина Елизак, Любовь Романова. Сааныңар ортузуңда калбаргы социалист чарыштын мурнуку одуруунда Т. Матина чоруп турар. Ол төс айларын дөртүзүңда 25 саар инектиң бирээнден-не 3004 килограмм сүтү сагган. А. Кочкина бир инеке онаштыр 2516 г. Елизак — 2513 г. Романова — 2474 килограмм сүтү саап алганар.

Ферма сүт бүдүрүшкүн төс айлар планын 108,4 хуу күөсөдир, күрүңге 930 топпаны дужаар турган, 965 топпа кылдыр ажык дужаган. Олар чүтө боттарының хүдээлр ажылы-биле кызылчактарын, хой-иниң ажылдарына база идеякы кырашты турарар. Чыяло, Любовь Романова — район Сөвединиң депутаты, а Александр Кочкина — удуучу контрол болууңуң даргазы.

Фермада бызаа ажаакчыларынның ажылы база багай эвөс. Дарлаа Саңдап хонукта ортума-биле бир бызаада-ла 769, Кужутур Сургакчы — 760, Екатерина Бичеп — 679 грамм немедө дөңсөп аң турарлар.

М. ХЕНЧЕ-НАРА. ЧУРУНТА: А. В. КОЧКИНА (солгай талазында) биле Л. Г. Романова. АВТОРУНУң ФОТОУ.

### КУЖЕНИШКИНИГ АЖЫЛДААННАР

Тоску беш чылдың тодаралыкчы чылдың планың онсаалдарын болгаш социалист хүдээлгелерин күөсөдир дээш № 14 механизация эргелдириниң ажыл-ишчилери бо чылдың үшкү кварталында күженишкениң ажылдааннар. Коллектив тууду-монтаж ажылдарының планын 119,6 хуу, күш-ажылдың бүдүрүчүлүгү белдериниң дадыгымың 106,9 хуу күөсөткөн болгаш кылгын ажылдарының бот-үезин чыгеткен. Планда ажык чеди муң рубльдиң арыг орудуганы алган. Ичинчээл эргелде үшкү кварталда социалист чарышка тилкелчи болуп үшкү. СЭКП Кызыл хооромунуң болгаш хоорумунуң шыыкчы Кызыл тулк-биле шиктиркен.

Эргелдириниң ажыл-ишчилери Октябрьниң социалист Улуг революцияны 57 чыл өскө-дө күш-ажылчы чедипкылар-дыг ужуражыр дээш улам кызылчак ажылдап турарлар. С. ЯРОСЛАВЦЕВА, инженер.

### Төлөптиг ужуражыр

Тоску беш чылдың тодаралыкчы чылдың үшкү кварталың социалист чарыжыңды тинишп Тыва республибозу үндүргөн. Барымың Лемчи районунуң коллективниң бири чери тывыскан. Райло үрүмкөстө садар бараан саарылганың планын 101,2 хуу күөсөткен.

Ийги чери Талдының үшкүлүк — Каа-Хемниң кооператорлары эвээш. Улуг Октябрьниң байырдалыгы төлөптиг ужуражыр дээш райло коллективтериниң аразында социалист чарыш калбарган. (Бистиң көр).

### АҢНЫЫР СЕЗОНУ ЭГЕЛЭЭН

Тываның аңчылары күсүк-кышны аңыры сезонун ажыткан. 2500 аңчылар өлүтүң «чаа дүмүдүн» ажаап эгелээр. Оларның аңнаарыңа таарымчалыг бүгү байдалды тургускан. Эң-не ыран-узан черлерде ок-чөмөсти, дериг-хереселдерин, күш-хүнесин, чыгып идин-хепти чедирген. Районнарга бооп эркилчээл семинарларга аңчылар аңча-

ажыл-агый эргелди, ажыл-агыйлар удурутукчулары мал калжаларын кышка өй-шаанда белеткээр болгаш тудар ажылды кошкак чоруткан. Бо чылдың төс айларында шөк калжалары тударының планын 83 хуу, бызаа калжаларының — 80 хуу, хойнуу — 90 хуу күөсөткен. Барык бүтү сүт-бараан фермаларында шиктериниң ажалда, чөмөрилериниң чогуур дөңсөөгө тургуспаныңда продукттуу кудулаашкыныг, Эрткен чылдың хажырашкын үезинге дензэрге

прессээр, ону өскө районнарның «ажыл-агыйларында чогуур хемчээл»-биле соортуп алыр хемчелерин аң белеткээр мал чөмөриңиң шыңгымы уעדун кылдып, ону материал талазы-биле харымсалгалыг аңчыларга хүдээлдин, мал калжаларын тударын, септээл күштелдирерин, малды кыштаглаашкыңче бүрүн килерин болгаш өскө-даа ажалдык органиастарын райкүсү-комга, оң колаз ажыл-агый эргелдиринге, колхозтар баштап черлериниң даргаларыңа дааскан.

Мал чөмө белеткээрин доо-зар, а ол иштиң саваның сентябрьда бир инектен-не сүт, саваның 7 килограмм, а «Коммунизм» сүкү» колхозта 25 килограмм кудулаан. Райондуг колхозтары эът, дүк бүдүрүшкүн төс айлар планын күөсөткөн.

### Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

## ЭРЗИН КЫШТАГЛААШКЫНГА ЧЕТПЕС БЕЛЕТКЕНГЕН

Эрзин районунуң колхозтарының 1974—1975 чылдарының кышкында мал кыштаглаашкыныга белеткөө дугайында айтыргыны Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хураалыга чуталашкан. Алда Эрзин райкүсүмүн даргазы С. С. Салдың илеткелди динчаз.

1974—1975 чылдарың кышкында иштиң малды чөмөр-биле хажыраар дугайында республиканың Министрлер Чөвүлелиниң бо чылдың сентябрьда хүдээп алган док-

таалы күөсөдирин хандыраарың дээштик хемчелерин алабайн, Эрзин райондуг колхозтары кыштаглаашкыңа четпес белеткөөни Министрлер Чөвүледиң демелгези. Мал чөмөри күрүлөрүн тургузуп аларының бар аргаларын четпес ажиллаан. Район сипи белеткөөрүнүн планын чүгө 48,8 хуу, будук-бүрү чөмөри — 33,9 хуу, саваның — 3,9 хуу, савасту — 35 хуу күөсөткен. Район малды бо дүрүн чөмөри-биле дыка эвээш хандыргыңан, саваның ар-

бын күрүлөрүлөрүн тургузуп аларының таарымчалыг үезин эрттирп, мал чөмө белеткээр ажыда четпес органиастап, оң технологияны сатываан. Белеткөө сипи болган салостуң хой кезиниң шыыры күдү, ону белеткээр үезе чидиргилерин болдуруп, техниканы чылае бүдүрүчүлүгү ажылаан. Мынчылг болз мал фермаларында мал чөмө белеткээр 6 чөкти амга чедир септөөн болгаш ажылдагы киреринге белеткөөн.

Райкүсүм, оң көдээ

## Автомобиль үлетпүрүнүн ажылчынарыңа, инженерлеринге, техниктеринге, албай-хаакчыларыңа, бүгү ажылдакчыларыңа

Эргом шир! Совет Эвелединни Коммунист партиязының Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Сөвединиң Президиуму, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүледи автомобиль үлетпүрүнүн бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларынның ажылчы чоннарыңа совет автомобиль туудушкунуң чартык чүс чыл юбилейи-биле хол-баштыр чүрөктин камындаан байыр чедирин тур. 50 чыл мурунда, Улуг Октябрьниң 7 чыл оюн байырлап турган хүнде, АМО заводтун — амгы үеде И. А. Лихачёв атыг автомобиль заводунуң кылдып үдүргени адал-чуртуң он автомобильдер анык Совет күрүнең найыссылалың Кызыл шолу-биле эртен. Он бээр-ле Совет Эвелединни автомобиль үлетпүр партияның болгаш чамактың хун бүрү салып шыыккының бистиң бүгү үдүстөрүстүн кызылчак кыш-ажылчыны ачыкка үдүстөрүстүн билик хөгжүлдөдөгү адырлар. Ол ам күндүгү бүдүрүлге базалыг болгаш ажыл-агыйы база эртем-техниктиг үдүг соругдарыны шиктирлеп шыаар дуржулагың калбарың апарган.

Автомобиль туудушкуну байгыгы беш чылдарың үезинде социалист үлетпүр бүдүрүлгенин хөгжүлдөргө болгаш күрүнең камгалап күчүзүн тургузарыңа улуг салышкыны кириген. Адал-чуртуң Улуг дайының чылдарың фронтунуң чыгыларын үдүстөрү күөсөдир турганы дээш автомобиль үлетпүрүнүн ажылчы чоннарыңа совет кижиздер кезеде өөртү чедтирген. Бо адырның ажылдакчылары амгы-даа үеде техникти депшилгени хөгжүдөр болгаш Төрүн чуртун экономикти күчүн улатгыраар дээш хой-хөй чүдүлдери кылдып турар. Олар 1971—1973 чылдарың кол-кол бүгү көрүгүдүгөр талазы-биле даалганы чедипкениң күөсөткөн, тоску беш чылдың тодаралыкчы, дөрткү чылдың планының база хүдээлгелерин хуусаа бетинде күөсөдир дээш социалист чарышты калбарган болгаш боттарымың юбилейинге уткуштур эки тинелдерин чедип алган.

Автомобиль үлетпүрүнүн ажылчынары, инженер-техниктиг ажылдакчылары болгаш албай-хаакчылары, күш-ажылчы бүтү коллективтери партия организацияларынның удурутуга-биле СЭКП-ниң XXIV съездиниң төңүдүгү шиктирлерин күөсөдир дээш күжүн болгаш могадыкчы чорун харымсалас дээринең бүдүрелни СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Сөвединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүледи илередиң тур.

Эргом эштер, силерге чаагай кадыкшалды болгаш тоску беш чылдың даалгаларын хуусаа бетинде күөсөдир талазы-биле чаа-чаа күш-ажылчы чедипкениң күзеп тур бис. СЭКП ТӨП ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ ССРЭ-НИҢ СӨВЕДИНИҢ ПРЕЗИДУМУ АВТОМУБИЛЬ ЧӨВҮЛЕЛИ КОМИТЕДИ

### УЖУДУУШКУНДА — „КОСМОС-690“

1974 чылдың октябрь 22-де ССРЭ-ден черин алачкыг кылдымал адыртыңың — Космос-690-ны салып үдүргөн. Биология талазы-биле шиктичел кылдыр-биле салып үдүргөн сүтүктөк лабораторияңдыг амытанарың болгаш өскө-даа биологтук чүдүлдериң сайыраалып кылган дуржулга системалары, а ол иштиң оларын байдалың хылаар эртем аппаратуразың алтеп, тургускан. Эжудушкун үезинде космока ужудушкунуңдыг дигер органиамге салдыр шиктичөөр, а ол иштиң биологтук чүдүлдериң чогулгалыг байдалың хандыр системаларын шыаар.

Сүтүктөк тургускан аппаратура чогулгалыг ажылдап турар. Башкарыңа-салга төвү көп турар медээлерин ажылдап кылдып эгелээр. (СЭТА).

### Г. Киссинджер Москвада келген

АКШ-тың күрүне секретары, президентиниң национал амыл чок чорук талазы-биле дуулакчылы Г. Киссинджер мурнуңда дугурушканың баураар ССРЭ-ге болгаш АКШ-ка сонугурадыг айтыргыларын чуталашкыры-биле октябрь 23-те Москвада чедип келген.

АКШ-тың болгаш ССРЭ-ниң күрүне туттары аскан Буковэ аэродромунга СЭКП ТИ-ның Политбюро кежигүрү, ССРЭ-ниң даштыкы херекет министрнн А. А. Громыко, ССРЭ-ниң даштыкы херекет министриниң бири ораакчылы В. В. Кулеков, ССРЭ-ниң АКШ-та элчини А. Ф. Добрынин, СЭКП ТИ-ның Чингиз секретарының дуулакчылы А. М. Алексиндров, ССРЭ-ниң ДХМ-ниң коллегия келжигү Г. М. Боршнев, ССРЭ-ниң ДХМ-ниң протокол кидилсини эргелдирчи Д. С. Никифоров олар Г. Киссинджерни уткуп алганар.

Уткаанарын аразыңа АКШ-тың ССРЭ-де элчини У. Стеесед база турган. Г. Киссинджер-биле амгы АКШ-тың күрүне департаментиниң харымсалгалыг амдыкчылары А. Сопенфельд, А. Хартман, А. Атертон, У. Хайланд, У. Лорд болгаш албаның өскө-даа кижилери Москвада чедип келген. (СЭТА).

### ҮРЕ-ТҮҢНЕЛДИГ НУШ-АҢЫЛЫ ДЭЭШ

Совет Тываның 30 чылдыңга тураспатакан Хундулде дөңсөөр кюр бижээл партияның болгаш күш-ажылдың бөлүк хоочуннарыңа дөңсөө кир бижээл дугайында шыылаңга-ның бүрүңгү хун партия обкомунуң хураалдар алыңга СЭКП обкомунуң секретары Л. К. Орджак тыыскан. Оларын аразында партия болгаш күрүне органиаларын удурутуп ажылдарыңа дык хой чылдар дургузуңда үре-түңнелдиг амдылаан Х. А. Тока, Г. В. Иванов, М. И. Пахомов, чогаалчы болгаш хой-иниң амдылаачылы Л. Б. Чалабы, Тыва АССР-ниң улус чырымының шыңгыны хоочуннары Э. Д. Сапогова, А. К. Кошгарова, РСФСР-ниң алдарлыг болгаш Тыва АССР-ниң улусун арзын В. Ш. Кок-өөд, республиканың калык камгалааның хоочуннары А. А. Доржу, Г. И. Федорович болгаш өскө-лер-даа бар.

Республиканың улус ажыл-агыйыңа, культура тургузуушкунуңа, күрүне албай чөмөриңге үр чылдарда ак сепкилдиг амдылааны дөңсөө биле холбаштыр Тыва АССР-ниң бөлүк амдыкчылары, колхозчулары болгаш албай-хаакчылары «Күш-ажылдың хоочуну» деп медаль-биле шаңктанган. Оларын аразыңда 12 киши Кызылда ажылдап, чурттай турар.

СЭКП Кызыл хооромунга хундулуг шаңкталарын байырдалың-биле тыыскаан. Партияны Кызыл хооромунуң бирги секретары В. Б. Добромыслов медальдарын тыысып тура, хоочуннарга моюң содгаар улам эки амдылап, хой-иниңиң амдылаңга идеякы-дыг киржирин күзөп.

Шаңкталарын өмүндө-ниден Тыва АССР-ниң Дээди Сөвединиң Президиумунуң оргкидиниң инструктору Ф. А. Житков чүвө чуталаш, партия болгаш чамкака өөртү чедтиргени ишреткен.

### СЭКП ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙКОМУНУҢ ПЛЕНУМУ

Дүүн партияның Чөөн-Хемчик райкомунуң пленуму болуп эртен. Пленумга органиастыг айтыргыны чуталашкан. Эш Ш. Д. Куларын өскө амдыкчы шиктичел-биле холбаштыр ону СЭКП райкомунуң бирги секретары худалгелениңден доктаан. СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң пленуму мурунда партияның Тес-Хем райкомунуң бирги секретары турган Н. С. Бойдуну пленум сонгаан.

Партия райкомунуң пленумуңа амдылаңга СЭКП Тыва обкомунуң ийги секретары эш В. Н. Филиппов киришкен.











СИБИРЬНИН

ЧЕРИНДЕ

ШИНЧИЛЕЛ АЖЫЛДАРЫ

Байкал-Амур магистралынын барыш участогу Соңгу Байкалдын эриктери таварты эртер. Оон Лиственничное суурга Хөлдөр шинчилээр артем инстидуунун экспедицияны чашып келген. Экспедиция хөлдөрүн, хөлдөр чоок-кашында деисинээрлерниң хөгжүп, өскөрлөп келгенни өрөнөп көргөн. Ол шинчилел БАМ оруун дургаар бойдуу байлактарын мөөн сөңгаар комплексти амылгаар арганы бээр.

Амгыпывыстың баштайгы үе-чадазында Байкал эриктинин бойдуу байдалын ылазылап тургаш демдегеп алысқан бис — деп, экспедицияны уадуурчүзү биология эртемнериниң кандидатда В. Н. Моложников СЭТА-нын корреспондентизинге чугаалап берген. — Географтар болгаш арга-ылаш эртемдери таягага ылаш болгаш чадау үнүш аймазнын составын өрөнөп көргөш, агаардан чуруйка тырттарынын дузазы-биле эми деисинээрлериниң нити хөвир-турумун илгерилээш. Геоботаниктер демир-орун шугумунун чоок казында хөлдөрин үнүш аймаан, долгандыр турар деисинээриниң бойдуу байкалын эки-жидеринге ооң салдарын; балык эртемдери — ол хөлдөриниң балыктар аймазнын составын болгаш ты-ышка үнелин; климатологтар — Байкал чоок казының чуул-буруу участоктарынын микроклиматтын шинчилээш.

Хөлдөр шинчилээриниң комплексти экспедицияны амылгаашаан. (СЭТА-нын көрр). ЛИСТВЕННИЧНОЕ, Иркутск область.



УЛУГ СОНУУРГАА

Москва! Шаа ол өсте кижилер төрөтөгөтөини аң-не чагай, аң-не буаның кездеери сипинкиен. Бистин бодалдарымыз чугаа Москва-биле бурун хол-башкан. Иччагаш бистер Москвадан кажал-даа эрикпес бис. Тыва чечен чогаалдын болгаш уран чуудун хушери Москвага бедик көдүрүшкүчү бооп эртен. Биске аң-не солун чүве Сылдыстың хоорайга чоранымс болур. Болдуңу комсомолат эи-өөрү-нүн, оларын дайыңы болгаш алырды оруктарынын дугайында потковник эи Вольнов бистерге бидинтир-ти тайлаптыраран. Юрий Гагаринни музейин улуг сонуурга-биле көргөн бис.

База бир утудурбас чуул Москва облазында Н. К. Крупская аттыг башкы инстидуу. Биске эи бедик үнелди фил-дология эртемнериниң доктору профессор Ф. Х. Власов берген. Ол инстидууга Нормандия-Неман акадриянын киржин-чин. 1944 чылда Тывага чоран башкы В. Селванов чыды сатышкыны бистин-биле үлешкен.

Анык тыва литература дугайында боттарынын бедик О. СУВАКИП, чогаалчы.

ЧУРУКТАРДА: солгай талаада — Сылдыстың хоорайда баштайгы комсомолат Юрий Гагаринге турсакала чанында болу-чугаалчар, оң талаада — Чайковский аттыг концерт залына көрүзү үчүндө Тыва АССР-ниң улустуң артизи Кара-мыс Мурузжа база Тыва АССР-ниң аладары артизи Ак-оол Кара-салга көрүчүлериң чечек түстүп турары. П. МАНЫЧЫНЫН фотолары.

Биче театрның юбилейинге

Орус сцена уран чуудунун кайгычы чачымдарының театры деп чыгуу-биле адатырар турар Академияның Биче театр 150 чыл өн демдеген турар. — Биче театрын төөгүзү — сцена ре-ализмин дөш демисидин төөгүзү — деп, театрын директору, Социалист Күш-амылы Маадры ССР-ниң улустуң ар-тизи М. И. Царев чугаалап турар. Бол-дуңу баштайгы башкыларында-на урал чүгөге тумалың чоруктуң болгаш ре-ализмин идеяларын непертерин келген ук театр чүгө «Шенкииниң бакчызы» эвес, харын «Островскийниң бакчызы» деп бу-дүрөдү-биле ададып турар. Улуг орус дра-матургуни бижээ 48 шизин Биче театр тургускан.

Ада-чурт болгаш дөлегей культуразынын эң дээр өвүр-хөвирлерин идеялейт пропандадарын театр амыг хушереде база уламчылашаан.

Амгы үнүш кижилер хөлдөп турар чууга айтырылганы уран чуул арганы-биле көрүзөриң театрын тогадыкчы кол-дөткөни кол сорулга кылдыр сапал турар деп, М. И. Царев демдегээш. Юбилейг сезонуң репертуарында совет драматур-гарын чаа чогаалды кирген. Оларын араалда К. Симоновтун «Орус кижилер», М. Ибрагимовтун «Мезозой төөгүзү», А. Арбузовтун «Белзэки чырык», А. Со-роповтун «Шуурган» дөш аске-да ши-лер бар. Театр чоокта чаа П. Штокун «Кызыл өдгелер» деп шизин тургузуп эгелээш.

Театрын артистери Совет Эвилелиниң хоорайларында болгаш даштыкка өн көр-гүзүп чоруп турар. Юбилейг чыдаа кол-дөткөни Болгарияга, Югославияга болгаш ДР-ге бар.

Театрын чогаалчы коллективни кө-рүчүлөр-биле сырый харылаалык. «Ка-зылар болгаш Москва чоогунун Дмитров району база Совет Армиянын дайычыл-ары-биле театр хөй чыдарында наймала-жып келген. (СЭТА).

СТУДЕНТИЛЕР ОЛИМПИАДАЗЫ

МОСКВА. Найсикалдык хөй-хөй дөдө өрөдиге көр-лөрдө баштайгы лекциялар эзелдин-биле кады бүгү-үл-дөдө студентилер олимпиа-даның өнүгү түрүктөп үн-дүрүп эгелээш. ВЛКСМ ТК-ның башкы ССР-ниң Дөдө болгаш ортук тускай өрө-диге министрствозунун биске билим дөш студент биске эртем-техник депшил-гөш деп деис-биле чорукчак койкүрүкчак чорукчак дөдө өрөдиге көр-лөрдө сес чүс-лүк ажыг кижилер кырышкан. Оларның эң шилдигеери яв-дөдөшкен республикаларны колдодолор болуп каттыжып алды, ягематка, физика, химия, биология, орус дыл болгаш литература, даштык дөш эртемдеринге конкурсу түдүп, шаңгал көрлөр дөш ларжып турар. (СЭТА).

ЧЕЧЕН ЧУГАА

ОЛ ТАВАРЫЛГАДАН эгелээш, амыг халың чажыды билди ары бистерин кел сорулга болу берген. Чогаал-ла ары келди, сүг элериң, балыкчак, чажырылгал чоруп баар боттарымыз ам дээр, чечек үзүң чорайлар деп, кырган-авамны долганш түрү берген бис! Ол аржы-лаа чатакыда ала кургак инеке-матпаан-ла чыкп чорла, муруну булгазын бөдө кеагы-дээр апарган бис. Эң илаңгыч хойтпак сүг тиге бергенде, чөргөн чыпкы алап бер, сүг уза тыртып бээрине мырдын кежээлээш. Билчээ-лаа кургак болган-авам арганы товар болган эвезиң ижер киж. Чула уластуң, бу уластуң чыгың олу дээр дээр, чүгө амзаан, Чөд-дээр салып каар турган, Чөд-гүм-на ооң ужуң «Кырган-авам эвезиң берсе-ле, ужур бар оң дөш бистик кордалы-мыстан чуу-даа үнөйлөй бар-ган.

Ам канчалык? деп айтырып бо-ла. «Уругуң өңгө хонар, кырган-авамның инеке огуу сен-не билер сен» деп оолдар мындай. «Чоокку хунерле тынпал болууда, тынпал очта-нысты сен баштай дужаа-тар бис, шоруп, Башкы бер-ген өвүрү база бар болгай?» деп, көрүм корпактыды-лаа. База бир халың чүве, «амык тынпалың чарга уга барың ду-жалар» деп дугурдуң алган-ысты база турган ол. Оң калдыла, музей фондузунун чымылазын хулаап алыр байыр-лык шугум чыккалы база чоокшуду олар. Чардан мө-рөй баугар: кижилер бурузунчү тынпалың тускай дашылаан соонда, байырың шугум чык-көлдөң мурунга. «Тываның соолуңуң кырыга эвез болу берген дөдөш турган. Ону сал-ган дуураа кес кырында кел-ген бо. «Чүгү канчалык, кан-чал тып аарыл? Эңне мерген арга чүгөл? «Ордалаа чүгөл» деп, бир катан биравыс сүм-дээш-лаа. «Ол чууга! Кырган-авамтан чыгыс шопулак өрө-ке-лаа чажырып чил чорукчак бис бе?» дөш, оолдар ону ил-ла-ла хоруп канчалык. Кан-чалык-лаа болар чөргөм, бүгү харысылга ам менде оламың турар шыкшан апарган. Ол үе-де бот дугайың шала мүнчү-лүкүң, алаң-бөгө-лаа шоруду тура чок, оналдарым бенин шала-була түсөдүй дөр, дүрө алчаларым, дүжөп улаарар апаргалаан болдум.

БИР-ЛЕ КАПАК карээ өрөдиге дээр оолдар-биле байлактал, сүгү шизин хун-дээш, шырыңгыр долганым чыкчак. Аалга келген, кырган-авамның инеке кески көр-ганым эжинел, дөшө чыды-тармыга, шырыңгырым чыг-гаар чыды, уйгум төктүп кел-ген.

Дүжөп, улаарал-ла чыккан боор мен. Сагыжымда биеге-ле «Кырган-авам антарга, музеге бээр, бөлүң-бөр-лаа бугуң тып алгай башкыларыңа ху-дээш берип турар шыкшан болган мен. Оттуң азырме, кан бажы, Кырган-авам мөңү-лөрөм сүйбөп, бажым түт-кан, шала девидекеңиң төвир-диг оттурган тур. «Эңиң эңи-диз шыкшан огулм, Каячак барганым ол? Инг сүттен аар-тамыз ми. Оршээни ай — Каячак бардың огулм?» деп, бажым сүйбөп, чассымал, аякта сүдүң төндүр шыкжөмө чөд-дир чымыла олар.

Чайны өтүрү кызыл-даван маннап, хуңге долукчак оол чүгү чурпак! Доран ой-гарып кээп, кырган-авамта шугум чүгөңүң ужур-байлаан тайлыртып берди.

«О-о», рөктэ хай! Берсе азы-чөмгө тура чок, бир-ле чиктин көмүг апарганым кайган киж мен. Ол дөш иччал чорайчын ол чүве шы-кажыла. «Чудале-сүдүгө» деп чүвөңүң шаа эрте берген чүвө-ни. Ону мен чорукчак мен ван. Кырган-ачан соонда шыкшан чораш чүвө шыкажык. Ном-сүдүр өвөр кижиле болса, дөдөр, ай-лаа болса, аастыг куй-лаа болса, апартып шыгаалдын кааптай деп чораш болбас ийик мен бе. Чөргө каарыңа орунга уру-дирис соудуруң көрүп чорай, шоклоңга апа-рып бер харың огулм» деп, кырган-авам чыкчак хөлдээш чу-гааланып тур.

«Кырган-авам! Ол чүгө шыкжал каарыңда эвез, ол дээрге төгүдө сүм адың-биле артың каар чүвө-дир!» дөш турга халып келгенимни бенин билээш болдум. Ол аразында кырган-авам биеге чажыды, эңик кижиле хаш хавымың асык чешкен, оолун долгайты түдүп, ширтек кырыңа сиз-диг саарыты.

«О-о!» Бистин тың чадал тур-ганым халаанда хымык шугу-руңуң дайыма бурганымс бол-ла болгай. Кайгачык шөргө-лөң-биле шугуң куткап хө-рөңкө кыжың дүрү-хөңи-ри, дашкалар деп чыңе бут-тарым хенг дөдөш, ак калдык ораң каан сөгүң деп кыды-огул, орус кылдың эр-ти чоостары. Кырган авам шыкжамырында чүгү чок дээр!

«ЧЕТТИРДИМ, кырган-авам, четтирдим!» Өөрөш түдүм-биле эштеримни оттуруп ала-ла, аал колданыпкан мрай бээр билек колдуумда кызып алганым хаш хавымың кызып сол кээп, оон шитиңде азыл-шыкжамырым олгарга көргүстүм. Чымылалдыр аш-тал каан алыртал, дангына шур-чүңпү эртен хунуң хөре-динге чөлдөш өңүгү хөредел-ниң турар шыкшан болду.

Ол-ла бугуңу, левер кыж-ын уран-шөвөр хула-биле кы-зып каан эртин-эдилди, орук дургаар магадан, соуур-гак көрүп чораш, шокломыс-ка бенин чөдш келгениниң билбөө болган бис.

Кырган-авамтын аптара-зың чажыды — оон хума-галык шыкжал чорашы шак ол үнелг эдилдериңде болган чүвө ийи. Билчээ-лаа олу-дурган чарларыңа ол хома-длаан, солдарыңа бээрден зарамымаан. Чүгө дээрге айла эң үнелг эртин оон ап-таралың шыкжамыры эвез, а оң ажи-тогу бистер, бистер бугуңда оон шыкшым чө-рө-дир деп иччал билген мен.

Кырган-авамымыз мынд бун-ның, иччагаш урун назым! Чудум ЧАП.

ДЕМ-БИЛЕ

Читаның төп геология эргелениге ЕС-1020 деп электор-саналга машина-зын элтеп тургузары дооулган. Ук машина кай-да ө байлактыг чөд дугайында эргекч чугула барындаалары секунда аргалууна бөре кааптар дургуу геология «архи-вни эргелениңи» болу бээр.

Ол чаа электор-саналга машиназы амыктыг назым байланыры дилеп тыварын чигедир, бай-лантыг чөргөге хажарыш-тыр угазылаалар тургузар ашык кылар, оларын чур-гал чок сайгарылар тур-густарган саналга-биле тодогайлап бээр. Ук ма-шина оң аңгыда, геоло-гия-шинчилел амылдары башкарың автоматчылар.

Забайкальде байлактыг чөд мук эвезе чер бар болгаш амыктыг назым байланыры илорелдери билдирген. Ол бугу аңда көнүг чугула. Электор-саналга машиназы ол ба-рындаалары дегере «ш-ж-жилеп аптар» аргалыг.

Забайкаль геологтарыңа дуза чөдире берген ол электор-саналга машина-зын Зионоинитг Дузала-жылга Чөвүлениң ир-жиңчилери хөй-хөй чурттар дем каттышырып тургаш белетей тургускан. (СЭТА-нын көрр).

ОНЗА ДЕРИГ

ОМСК. Почвогөр — хор-зунуң үнүш-дужуктуруң болган кааңың бээриниң чыдагаанары лаборатор-ияга шинчилээр — онза дер-иг — Көдэ ажил-агының эртем-шинчилениң си-бир институтуна тургус-туган.

Ол дериг чуул-буру хор-зун-климат байдалын тур-гузар, хорзунуң хат тем-пературазынын, ол-ныктың салдарына таварыштар арганы бээр. Ол түңкө-дерин тускай деригер бот-тары демдегеп бээр. Б. ЛАЗАРЕВ.

КЫРГАН-АВАВЫС АПТАРАЗЫ

КЫРГАН-АВАВЫН кыг-ла-ла ажиттырбас, шаг-нын дөрт үзүлдө көкөрдү-жерде хуматалып кимилер эрти аптарга бар чүве. Эзи-биле денге чыгып кыраан болгаш артында-ла азылгары муураарты эвен калган, бир шагга алдымалчак хөздөри балалгылай бергилээш э-ле болгай. Оң турар чери бенин хундуукалган — өскөлериниң үстүңө, дөр баянда. Оон «кадарымыз» — өске дугуур сөмөл болган ийи дымтыг тыша шооша. Дугуруң кырган-авамның тажымың боош-кунуңда так көкүп каан, ол оң хойнуңдан мрай-лаа бол-бас. Кырган-авамыс бар ор-да, олар ол аптаралың кы-рыңга хөдө бурган чылаан, бөл-чөккөңн дөжүканы дел-ген каан турар дээр. Бурган артында-ла адыш ою деп ады-малчак ширээңиңиң кыры-нында. Ол-ла бүгүңү мисте-лөк чүдө чырың дүң-дүң чока-кырыдай турган дикчор-ролан Кырган-авамыс казыл-дугустан соонда, ол эдиле-дерин кым-лаа көрбөстөөш, а кырган-ав оллары кай-нар-лаа шыкжамы билди-нар.

Ол күзүн бистерге, кырган-авамтын уругларын чы-дыс аламың үш ооларыңа, берге-ле даяла оламышкан эвезе. «Шолаа музейи тур-гузар. Эрги шагның эт-херек-селеринден кым чуну тывар болду, шоколага турсакала белек кылдыр экен дү-жаар» — деп, башкыларымыз чаралар. Ол эвезе кызымы-уадуурчүзү чыдыс чер-чур-тууусу, хоочун башкы чүвө-Бистин кырган-авамын шагаан турга эки ташыр бол-гаш, көрүм-на шак ол «бурган-шак азы эрти эдилди» — тың эхээрин бис үше даасты.

Шолаа биле аламыс аразы черин болгонда, ол даалганы хүүсселериниң арганы болд, өрүк дургаар хөргөжик, маргылык чораш, адымалка чыгып келдиш. Башкың берген даалганы аваларга ташытырып, арга-сүмө кадар-тын олардан дилэн бис Кырган авамтын ол «бугуру» кайнар шыкжанын аваларымыстың кайыла-лаа билбес болду. Билчээ-лаа өске ка-дыр-бир чажыт черлерде шы-кжаан болгаш өске келдиле-ре берип чыкканы көрбөш база сураан-да адымалаан

болдулар. Ол чорук бисти кордай кырып алапса-да, «Депшиже-ле бурган, ширүүн дөй бээр болуңура, эчөкчөкчү, хордай дээр. Улуг кижилер ужу-уткалы-ла шыкжал чор-иынаан. Өске чөвөлдөш дө-дөш алыңар, оң аптарымда чөк-ла чүвө чок болбайкы» деп, улуг убагымыс аваларымыз сүмөлдөш.

ИИТ кырган-авамыс аптаразы болган. Ол дээрге хөвөр болган уткамың ажитты-нар аптара-ла болгай. Кырган-авамыс мынар чок болса, эвези-биче тынкан акчалан шыг-жаар дөш ийиксиз азы чөк болса, бистерин дөш салды алганым чөвөңүң, чигарип уштуң бээрде аждарын эки билер бис.

Өөрүмнүң бичеш, «кырган-авамын инеке огу» болганымда, бо уаада мен башта-га боттарымың дилээштин азы барым алыткамыс: «Поош хайт, Салгерге херектиг чүвө аркаң деп бе аан, оол-доруңа — дээр, хойнуңда боошкунда көкүң каан дүң-дүгүрүң малжым уштуң кээп, аптарамы кымың ажиткы, оң иштане бар-ла шыкжа-мырын ширтек кырыңга аяк-лай салгылаң ады. Иңдэ ишанал-ла чүгү чок дээр! И-нө-бүрү торгу-чымыс каалак-тар-лаа, оңбалазым хөргөй улазыңар-лаа дүрүсериң бер болду. Ак нос аалаңда эрги шагның оңгай чыттыг, үстө-лөң калган сазын ашкылар, каш шагдан бээр олаалдыр чыгыла берген облаганык-лар, та алыңда оон каан хө-дөр-лаа бар. Кылайты хоога-лың калган адыг дургаа, чажырылгал ааштыг мөңгүн согулдурулар, сүг деп кылдп шүрү, чичилер. Кырган-ав-амыс ол-ла бүгүңү бир-э-бир-рээни өкө-дөш чөккө бис-терге үзгелеп берди. Ала-раанымысты чүгү дээр. Билчээ-лаа мың көшөй «байлак тың» аразыңдан шитин долду-р бир-ле чүвөлөр суккаш, так ширип каан эдик киж хаш ханты эскөрбөш чүвө дег, кырган-авам аңда лөгөдөш-лаа.

Демги ханты экет чөккө бугуң амык, сүйбөл көрүм-де, демир аймак болуу дег, аяр-ла чүвөлөр сүң казы ми-нел болду. Дүлөйиңиз кың-дыр дээр ааш дылдылаң, кырган-авам: «Ооң-биле ойна-дыс, хоркок огулм. Бээр эки хөт, шиме» дөш, шымдөй

КЫРГАН-АВАВЫС АПТАРАЗЫ

реп баугар: кижилер бурузунчү тынпалың тускай дашылаан соонда, байырың шугум чык-көлдөң мурунга. «Тываның соолуңуң кырыга эвез болу берген дөдөш турган. Ону сал-ган дуураа кес кырында кел-ген бо. «Чүгү канчалык, кан-чал тып аарыл? Эңне мерген арга чүгөл? «Ордалаа чүгөл» деп, бир катан биравыс сүм-дээш-лаа. «Ол чууга! Кырган-авамтан чыгыс шопулак өрө-ке-лаа чажырып чил чорукчак бис бе?» дөш, оолдар ону ил-ла-ла хоруп канчалык. Кан-чалык-лаа болар чөргөм, бүгү харысылга ам менде оламың турар шыкшан апарган. Ол үе-де бот дугайың шала мүнчү-лүкүң, алаң-бөгө-лаа шоруду тура чок, оналдарым бенин шала-була түсөдүй дөр, дүрө алчаларым, дүжөп улаарар апаргалаан болдум.

БИР-ЛЕ КАПАК карээ өрөдиге дээр оолдар-биле байлактал, сүгү шизин хун-дээш, шырыңгыр долганым чыкчак. Аалга келген, кырган-авамның инеке кески көр-ганым эжинел, дөшө чыды-тармыга, шырыңгырым чыг-гаар чыды, уйгум төктүп кел-ген.

Дүжөп, улаарал-ла чыккан боор мен. Сагыжымда биеге-ле «Кырган-авам антарга, музеге бээр, бөлүң-бөр-лаа бугуң тып алгай башкыларыңа ху-дээш берип турар шыкшан болган мен. Оттуң азырме, кан бажы, Кырган-авам мөңү-лөрөм сүйбөп, бажым түт-кан, шала девидекеңиң төвир-диг оттурган тур. «Эңиң эңи-диз шыкшан огулм, Каячак барганым ол? Инг сүттен аар-тамыз ми. Оршээни ай — Каячак бардың огулм?» деп, бажым сүйбөп, чассымал, аякта сүдүң төндүр шыкжөмө чөд-дир чымыла олар.

Чайны өтүрү кызыл-даван маннап, хуңге долукчак оол чүгү чурпак! Доран ой-гарып кээп, кырган-авамта шугум чүгөңүң ужур-байлаан тайлыртып берди.

«О-о», рөктэ хай! Берсе азы-чөмгө тура чок, бир-ле чиктин көмүг апарганым кайган киж мен. Ол дөш иччал чорайчын ол чүве шы-кажыла. «Чудале-сүдүгө» деп чүвөңүң шаа эрте берген чүвө-ни. Ону мен чорукчак мен ван. Кырган-ачан соонда шыкшан чораш чүвө шыкажык. Ном-сүдүр өвөр кижиле болса, дөдөр, ай-лаа болса, аастыг куй-лаа болса, апартып шыгаалдын кааптай деп чораш болбас ийик мен бе. Чөргө каарыңа орунга уру-дирис соудуруң көрүп чорай, шоклоңга апа-рып бер харың огулм» деп, кырган-авам чыкчак хөлдээш чу-гааланып тур.

«Кырган-авам! Ол чүгө шыкжал каарыңда эвез, ол дээрге төгүдө сүм адың-биле артың каар чүвө-дир!» дөш турга халып келгенимни бенин билээш болдум. Ол аразында кырган-авам биеге чажыды, эңик кижиле хаш хавымың асык чешкен, оолун долгайты түдүп, ширтек кырыңа сиз-диг саарыты.

«О-о!» Бистин тың чадал тур-ганым халаанда хымык шугу-руңуң дайыма бурганымс бол-ла болгай. Кайгачык шөргө-лөң-биле шугуң куткап хө-рөңкө кыжың дүрү-хөңи-ри, дашкалар деп чыңе бут-тарым хенг дөдөш, ак калдык ораң каан сөгүң деп кыды-огул, орус кылдың эр-ти чоостары. Кырган авам шыкжамырында чүгү чок дээр!

«ЧЕТТИРДИМ, кырган-авам, четтирдим!» Өөрөш түдүм-биле эштеримни оттуруп ала-ла, аал колданыпкан мрай бээр билек колдуумда кызып алганым хаш хавымың кызып сол кээп, оон шитиңде азыл-шыкжамырым олгарга көргүстүм. Чымылалдыр аш-тал каан алыртал, дангына шур-чүңпү эртен хунуң хөре-динге чөлдөш өңүгү хөредел-ниң турар шыкшан болду.

Ол-ла бугуңу, левер кыж-ын уран-шөвөр хула-биле кы-зып каан эртин-эдилди, орук дургаар магадан, соуур-гак көрүп чораш, шокломыс-ка бенин чөдш келгениниң билбөө болган бис.

Кырган-авамтын аптара-зың чажыды — оон хума-галык шыкжал чорашы шак ол үнелг эдилдериңде болган чүвө ийи. Билчээ-лаа олу-дурган чарларыңа ол хома-длаан, солдарыңа бээрден зарамымаан. Чүгө дээрге айла эң үнелг эртин оон ап-таралың шыкжамыры эвез, а оң ажи-тогу бистер, бистер бугуңда оон шыкшым чө-рө-дир деп иччал билген мен.

Кырган-авамымыз мынд бун-ның, иччагаш урун назым! Чудум ЧАП.

Кижиле болгаш бойдуу

ЧААГАЙ ЧАҢЧЫЛА

Нус келгире-ле, баш бурун-гаар шилип алган хөлдөргө болгаш хөмөргө кундастары салыры Мордовияда чаагай чачыл апарган. Эрткен чы-лын Брянск областың Нерусса деп аңырып амык-агы чөвө-ден экинелген болук кундастар-ны эриктери арга-арыг-биле шыптыган Сивиль хөмө бол-гаш ооң адырларыңа салган. Олар тус чөргө эни тааржып, ам мырыңдай оолдун-даа алгы-лааннар. Чамдыктары өснээр көмүл, чаа черлерни боттары тып ап турар. Ба чылын Мор-довияның бойдуу камгалачы-лары Ардатов болгаш Кочура-во райондарың кундастарың хөй арга-арыгыг, хөмөрлиг, хөлдөргө Ичалково районда көндүрүп салган. Ам Мордо-вияның он беш районуң суг-ларында кундастар өзүп, көвө-дөп турар. (СЭТА-нын көрр.). САРАНСК.

КУШТАР КЭЭП ЭГЕЛЭЭН

Иссык-Куль хөлдө суг куш-тары чыгып эгелээш. «Иш-чы аал-оранында» баштай-ла кызыл думчуктуг кастар чөдө берген.

«Иыргыс далайың» кымың дөмөс терен суу хөй-хөй ча-нар куштарын кыштаар чери болуп турар. Нус дужери бил-лек Назакстанда, Сибирдең куулар, ак шиленер, кара, бо-ро кастар, кызы-буру өдүр-тер бөрү чыгып кээр.

Куштарын хөй кези суг үнүштери-биле чөмөнөп кыш-таар, а кастар харын хар чөк шөлдөргө чөм дилеп ужуларар. Иссык-Кульда куруңиң аң-намгалал чериниң амыл-данчыларының санаашкымы-биле алырга, бедик да халу-нун эриктинге болг